В. М. ШЕВЧУК
кандидат юридичних наук, доцент
Національний університет “Юридична
академія України імені Ярослава Мудрого”

ПОНЯТТЯ ТА ФУНКЦІЇ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ

Побудова будь-якої наукової концепції передбачає формулювання поняття досліджуваної категорії. Це аксіоматичне твердження стосується і тактичної операції, визначення поняття якої має не лише теоретичне, а й практичне значення. Водночас, приступаючи до формулювання поняття “тактична операція”, необхідно враховувати, що сьогодні в теорії криміналістики поняття цієї категорії є одним із найбільш дискусійних, що не може не позначатися на остаточній розробці та дослідженні теорії тактичних операцій.

Суттєвими ознаками тактичних операцій є: 1) системність взаємопов‘язаних гласних та негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів алгоритмічного характеру; 2) обумовленість цієї системи дій слідчою або судовою ситуацією на певному етапі кримінального провадження; 3) спланованість тактичної операції, тобто дії та заходи такої операції провадяться за єдиним планом; 4) керівна (управлінська) роль слідчого, прокурора (за винятком оперативно-тактичних операцій, де керівником може бути і посадова особа

оперативних підрозділів), а в судовому провадженні — судді; 5) спрямованість дій та заходів на вирішення окремого тактичного (проміжного) завдання у досудовому розслідуванні та судовому провадженні. До властивостей тактичної операції належать: комплексність, інтегративність, компонентність, системність, ситуаційна зумовленість, цілеспрямованість і вибірковість, спланованість, алгоритмічність.

За результатами проведеного нами анкетування слідчих прокуратури. МВС і СБУ тактична операція — це засіб вирішення тактичних завдань (на цю ознаку вказало 74% опитаних респондентів), засіб впливу на слідчу ситуацію, що склалася, з метою її зміни на кращу(38,3%), форма взаємодії слідчого, прокурора, співробітників оперативних підрозділів, контролюючих та інших органів, спеціалістів (61,7%).

З огляду на викладене тактична операція — це криміналістичний комплекс організаційно-тактичної спрямованості, який являє собою систему процесуальних і непроцесуальних дій та заходів, обумовлених слідчою (судовою) ситуацією і спрямованих на вирішення окремого тактичного (проміжного) завдання під час досудового розслідування та судового провадження.

Іманентною складовою формування концепції тактичних операцій є визначення функцій цього тактичного засобу. Водночас у криміналістиці проблема функцій тактичних операцій залишається дискусійною, ці питання розглядаються фрагментарно або в порядку постановки проблеми. Тому розроблення і дослідження зазначених питань слід вважати пріоритетним напрямом формування концепції тактичних операцій.

Функції тактичних операцій відбивають і обумовлюють роль і призначення цього тактичного засобу для оптимізації процесу досудового розслідування і судового розгляду в цілому і вирішення тактичних (проміжних завдань щодо певних слідчих (судових) ситуацій зокрема. Вони поділяються на внутрішні та зовнішні. Внутрішні функції розкривають роль і призначення цього тактичного засобу, технологію їх побудови і реалізації, організацію і регулювання взаємодії компонентів (процесуальних і непроцесуальних дій та заходів), що входять до їх структури. Зовнішні функції орієнтовані на реалізацію цілей системи, вплив на зовнішнє середовище і взаємодію з ним забезпечують зовнішні результати реалізації тактичної операції, її вплив на слідчу ситуацію з метою змінення останньої на кращу або вирішення взагалі.

До внутрішніх функцій тактичних операцій, що забезпечують високораціональний, оптимальний і ефективний рівень цих засобів криміналістично тактики, слід віднести такі: 1) узгоджувальна — обумовлює порядок побудови структури тактичної операції, визначає місце кожного компонента, встановлює порядок і послідовність їх реалізації, координує дії між суб’єктами, що проводять тактичну операцію тощо; 2) субординаційна — відображає наявність відносин підпорядкування у механізмі функціонування тактичної операції як системного утворення, тобто залежності одного компонента її структури (дії або заходу) від інших, а також визначає розподіл між цими компонен-

тами субординаційних відносин та взаємозв'язків, ситуаційно обумовлених окремими проміжними тактичними завданнями; 3) регулятивна — передбачає структурування і реалізацію компонентів тактичної операції лише за умов їх комплексного застосування; 4) оптимізуюча — забезпечує відповідність структурних компонентів тактичної операції певним тактичним (проміжним) завданням, необхідним для обрання ефективних шляхів їх вирішення в тій чи іншій слідчій (судовій) ситуації, а також дотримання принципів побудови і реалізації тактичних операцій; 5) цілепокладальна — визначає цілі функціонування та розвитку системного утворення "тактична операція" та її окремих компонентів, підпорядкованих вирішенню тактичних (проміжних) завдань, які виступають як мета даної операції, а також спрямованих на оптимізацію процесу досудового розслідування та судового провадження, забезпечення економії процесуальних ресурсів.

Класифікацію зовнішніх функцій тактичних операцій доцільно здійснювати за такими підставами: 1) за ступенем узагальнення: а) загальні, які характерні для комплексу процесуальних та непроцесуальних дій, відображають основні напрями діяльності у процесі проведення тактичної операції, роль і призначення цих тактичних засобів у процесі розслідування злочинів та судового розгляду. Загальними функціями тактичних операцій є пізнавальна, прогностична, регулятивна, організаційна, конструктивна, пошукова, профілактична; б) окремі, які являють собою відбиття, диференціацію тих чи інших загальних функцій, пов'язаних із специфікою тактичної операції, спрямованих на вирішення окремих тактичних завдань і обумовлених слідчою ситуацією; 2) за обсягом функцій тактичних операцій вони можуть бути поділені на основні (які мають переважне значення в тій чи іншій тактичній операції) і додаткові (які виконують додаткову роль, тобто набувають другорядного значення). Так, у тактичних операціях "Пошук прихованих цінностей", "Пошук майна" основною функцією виступає пошукова функція, а додатковою можна вважати функцію забезпечення відшкодування матеріального збитку; 3) за складом функцій: а) прості (тактична операція виконує одну основну функцію й декілька додаткових); б) складні (тактична операція виконує декілька основних функцій і різні додаткові); 4) за сферою реалізації функцій вони можуть бути поділені на: а) досудового розслідування; б) судового провадження; 5) за змістом функцій: а) цільові, які спрямовані на визначення джерел інформації, організацію провадження слідчих дій і оперативно-розшукових заходів у межах операції, координацію діяльності учасників тактичної операції, економію процесуальних засобів та ін.; б) рольові, тобто функції, які виконують учасники проведення цих операцій. Основним учасником проведення тактичних операцій, їх організатором і керівником виступає слідчий (прокурор, суддя). Тому їх рольові функції збігаються з цільовими функціями проведення самих тактичних операцій. Щодо функцій інших учасників тактичної операції, то вони мають поєднувати в собі такі ознаки, як підпорядкованість і відносна самостійність.

Запропонована класифікація функцій тактичних операцій є рухомою, відкритою побудовою, де всі наведені підстави можуть одночасно розглядатися з позиції відображення у ній різних закономірностей, і кожна функція знаходить своє місце в процесі реалізації тактичних операцій у тих чи інших слідчих (судових) ситуаціях.

Таким чином, тактичні операції за сферою, напрямами тактичного впливу та діапазоном застосування у процесі досудового розслідування та судового розгляду злочинів є багатофункціональними організаційно-тактичними засобами здійснення кримінального провадження, які ефективно використовуються для вирішення окремих тактичних завдань і мають певне призначення, обумовлене слідчою (судовою) ситуацією і спрямованістю системи слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розщукових, організаційних, профілактичних та інших дій у процесі розслідування злочинів, а в судовому провадженні системи судових, організаційно-технічних дій та заходів, спрямованих на вирішення окремих тактичних завдань.

При цьому діяльність з розслідування та судового розгляду злочинів шляхом реалізації тактичних операцій — це не хаотичний набір функцій, а система, якій притаманні єдність і цілісність, які відображаються у внутрішніх проявах структурних компонентів, зв'язків, відносин і зовнішніх напрямах проведення тактичних операцій. Тому функціональне призначення тактичних операцій слід розглядати як систему функцій, які перебувають у} взаємодії, взаємозв'язку, що забезпечує оптимізацію та ефективність процесу кримінального провадження. Водночас слід виходити з того, що головний сенс існування системи функцій тактичних операцій, ролі та призначення їх у слідчій та судовій діяльності по вирішенню окремих проміжних завдань проявляється в єдності з системою функцій розслідування та судового розгляду в цілому. Йдеться про співвідношення функцій кримінального провадження з функціями тактичних операцій як загального та окремого. Ці концептуальні висновки є відправними при побудові та реалізації тактичних операцій.

Таким чином, криміналістикою і судово-слідчою практикою накопичено, систематизовано й узагальнено досить об'ємний емпіричний матеріал, який є відправним для створення окремої криміналістичної теорії тактичних операцій. Остаточне формування цієї теорії сприятиме нівелюванню спірних позицій науковців щодо визначення місця тактичних операцій у системі криміналістики, сприятиме збагаченню загальної теорії криміналістики, забезпечить підвищення ефективності кримінального провадження.

УДК 343(063)+343.98(063)
ББК 67.408я43+67.52я43
А437

Рекомендовано до друку вченою радою
Міжнародного гуманітарного університету.
Протокол № 2 від 30 жовтня 2013 р.

Упорядники:
Берназ Василь Дмитрович, *доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент Національної академії правових наук України, завідувач кафедрою кримінального права, процесу та криміналістики, проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків Міжнародного гуманітарного університету;*
Притула Анатолій Михайлович, *кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Міжнародного гуманітарного університету, адвокат.*

Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої XX-річчю Національної академії правових наук України (м. Одеса, 1 листопада 2013 р.). — Одеса : Фенікс 2013. — 532 с.

УДК 343(063)+343.98(063)
ББК 67.408я43+67.52я43

ISBN 978-966-438-745-0

© Міжнародний гуманітарний університет, 2013
© ПП «Фенікс», оформлення, 2013